

JAROMÍRA KUNCOVÁ

PŘÍRODNÍ PARK VÝCHODNÍ KRUŠNÉ HORY

J. Kuncová: *The Eastern Ore Mountains Nature Reserve*. – Geografie-Sborník ČGS, 101, 4, pp. 310 – 317 (1996). – The Eastern Ore Mountains Nature Reserve has been proclaimed by the district authorities in Teplice and Ústí nad Labem in 1995. There is a similar protected area Osterzgebirge in Germany on the other side of the border. The whole area is in common care now. An international project aims to revitalize the landscape in the Ore Mountains and to protect local biodiversity.

KEY WORDS: the Ore Mountains – nature reserve – landscape and nature protection.

1. Úvod

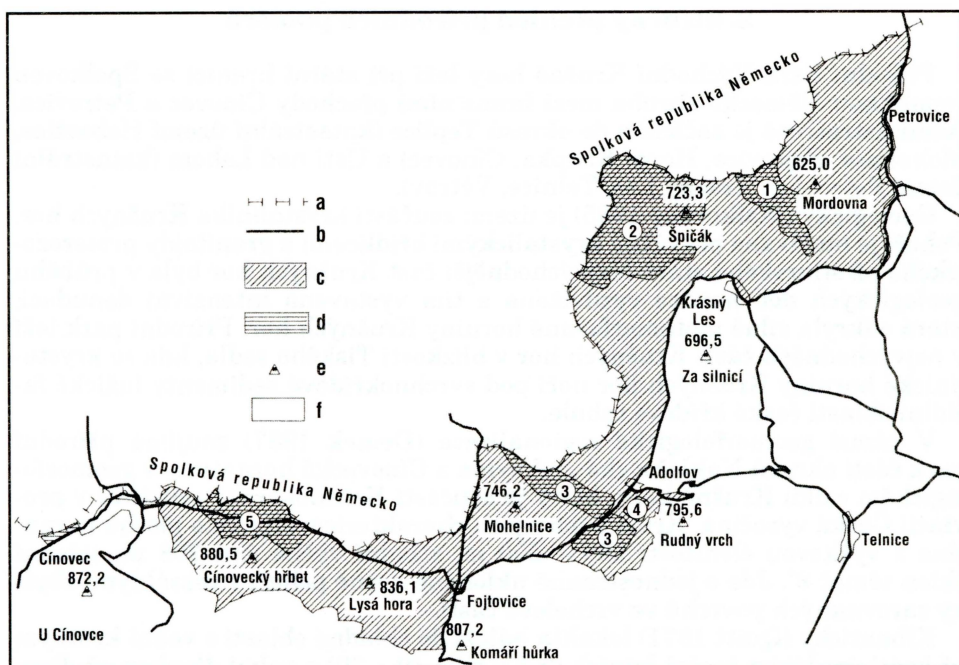
Pojem Krušné hory je znám snad všem občanům naší republiky. Laická i odborná veřejnost jej však spojuje především s rozsáhlou imisní kalamitou, která zhruba od 50. let působí zejména na lesní porosty ve vrcholových částech pohoří. V souvislosti s touto kalamitou a se snahou zachovat na Krušných horách jakékoli lesní porosty přistoupila tehdejší organizace státních lesů k řadě pokusných i velkoplošných výsadeb, které podstatně pozměnily charakter lesní vegetace vrcholových partií Krušných hor.

Přes tento rozsáhlý a dlouhodobý zásah do lesních ekosystémů zůstaly však i zde relativně zachovalé nelesní ekosystémy, především rašeliniště a zbytky horských luk s typickou faunou obratlovců i bezobratlých. Ty jsou charakteristické především pro oblast vrcholové části východního okraje Krušných hor.

K zajištění péče o tuto krajinu a její přírodovědné hodnoty rozhodly se v roce 1991 okresní úřady v Teplicích a Ústí nad Labem, kam území z hlediska správního členění spadá, vyhlásit zde podle § 12 zákona č. ČNR 114/92 Sb. přírodní park.

Po roce 1992, kdy vstoupil v platnost nový zákon o státní ochraně přírody a krajiny (č. 114/92 Sb.), se přírodními parky staly všechny dříve vyhlášené oblasti klidu. Místní a regionální orgány státní správy využily této možnosti i nadále a poměrně jednoduchým legislativním aktem si zajistily vliv na využívání především rekreačně cenných přírodních celků. V roce 1995 tak bylo v České republice zřízeno celkem 101 přírodních parků, z toho pouhé 3 v bývalém Severočeském kraji. Pouze přírodní park Východní Krušné hory je však územím, které je obdobným způsobem, i když vyšší legislativní normou, chráněno v sousedící Spolkové republice Německo.

Přírodní park, obdobně jako národní park nebo chráněná krajinná oblast, jsou pojmy vztahující se k péči o krajinu. Liší se především svým obsahem a intenzitou péče, ale i legislativními pravidly a postupem při jeho vyhlášení. Zatímco národní park musí být (ve smyslu zákona o státní ochraně přírody a krajiny) územím významným v národním či mezinárodním měřítku s původními nebo málo ovlivněnými ekosystémy a chráněné krajinné oblasti

Obr. 1 – Přírodní park Východní Krušné hory. 1 – Mordová rokle, 2 – Špičák, 3 – Černá louka, 4 – Horské louky u Telnice, 5 – Cínovecký hřeben; a – státní hranice, b – státní silnice, c – jádrové zóny, d – pásové zóny, e – významné vrcholy, f – sídla. Autor mapy: O. Calta, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Ústí nad Labem.

plochami s významným reliéfem, harmonicky utvářenou krajinou a významným podílem přirozených ekosystémů, je přírodní park zřizován k ochraně krajinného rázu, který je definován zejména přírodní, kulturní a historickou charakteristikou. Národní parky zřizuje parlament zákonem, chráněnou krajinou oblast pak vláda svým nařízením. Těmto aktům předchází složité projednávání na úrovni obcí, okresů, resortů. Přírodní park může zřídit okresní úřad svým nařízením po předchozím projednání s obcemi, což je způsob nepoměrně jednodušší. Proto v současné době, kdy je zřizování dalších velkoplošných zvlášť chráněných území v České republice především politicky jen velmi těžko průchodné, často místní orgány přistupují k zajištění péče o krajinu ve své kompetenci, tj. vyhlášením přírodního parku.

Podle zákona ČNR č. 114/92 Sb. se tedy přírodní park zřizuje k ochraně krajinného rázu s významnými estetickými a přírodovědnými hodnotami. Příslušný okresní orgán státní správy obecně platným právním předpisem stanoví omezení takového využití území, které by znamenalo zničení, poškození nebo rušení jeho stavu. V praxi to znamená, že si vyhradí souhlasy k určitým činnostem ve volné krajině (např. výstavba mimo zastavěné části obce, meliorační zásahy, pořádání hromadných sportovních akcí apod.). Nařízení o zřízení přírodního parku Východní Krušné hory nabylo právní účinnosti dnem 1. 5. 1995 v okrese Teplice a dnem 1. 7. 1995 v okrese Ústí nad Labem.

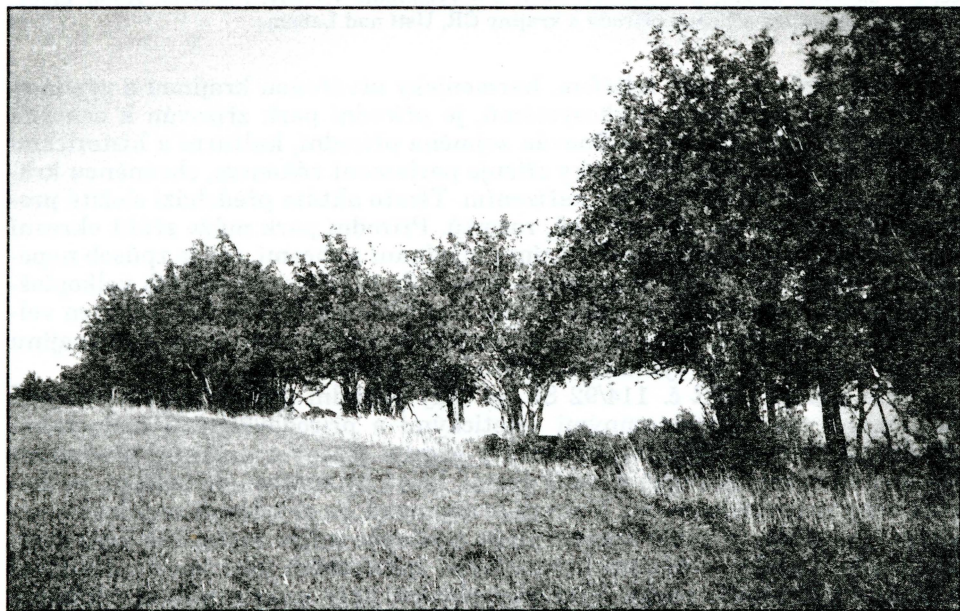
2. Stručný přehled přírodních poměrů

Přírodní park Východní Krušné hory leží při státní hranici se Spolkovou republikou Německo zhruba mezi hraničními přechody Cínovec a Petrovice. Administrativně je začleněn do okresů Teplice (katastrální území Habartice, Mohelnice, Fojtovice, Horní Krupka, Cínovec) a Ústí nad Labem (katastrální území Petrovice, Krásný Les, Telnice, Větrov).

Geologicky (Malkovský 1985) je území součástí krystalinika Krušných hor. Pohoří je budováno převážně krystalickými břidlicemi a granitoidy proterozoického až silurského stáří. Nejvýchodnější část Krušných hor byla v průběhu geologických dob nejvíce vyzdvižena a tím vystavena intenzivní denudaci, která odkryla silně metamorfované horniny Krušných hor. Přírodní park leží v nejvýchodnější části Krušných hor v blízkosti Tiského sedla, kde se krystalinické horniny Krušných hor noří pod svrchnokřídové sedimenty lužické faciální oblasti české křídové tabule.

V rámci geomorfologické regionalizace (Demek 1987) zaujímá přírodní park části okrsků Nakléřovská vrchovina a Cínovecká hornatina v geomorfologickém celku Krušné hory, který je součástí Krušnohorské soustavy v provincii Česká vysočina. Krušné hory jsou charakterizovány jako plochá hornatina s výškovou členitostí 200 – 500 m, střední výška činí 708 m, střední sklon téměř 8°. Jde o jednostranně ukloněné kerné pohoří s rozsáhlými zbytky zarovnaných povrchů ve vrcholové části.

Klimaticky (Quitt 1971) lokalita náleží do chladné oblasti s velmi krátkým až krátkým létem (počet letních dnů v roce 10 – 30) a velmi dlouhou až dlouhou zimou (počet ledových dnů v roce 50 – 70). Úhrn srážek ve vegetačním období činí 500 – 900 mm, v zimním období 350 – 500 mm, počet dnů se sně-

Obr. 2 – Liniové formace dřevin na antropogenně podmíněných kamenných snosech jsou významným krajínotvorným prvkem v převážně zemědělské krajině východních Krušných hor. Snímek M. Nepivodová.

hovou pokrývkou je 100 – 140 ročně. Dle údajů stanice Českého hydrometeorologického ústavu Sněžník převládají větry západního kvadrantu (z, sz).

Na území přírodního parku se vyskytují hnědé půdy, zastoupené hnědou půdou oligotrofní a podzolovanou, a půdy glejové, jejichž výskyt je vázán na nivy potoků a depresní polohy se stálou vysokou hladinou podzemní vody (Novák a kol. 1989-1993).

Fytogeografické členění (Skalický, In: Hejný 1988) řadí území do dvou fytogeografických oblastí. Západní část náleží do fytogeografického okresu Krušné hory v oblasti Oreofytikum (fytogeografický obvod České oreofytikum). Ten charakterizuje svažité a plochý reliéf v montánním až supramontánním vegetačním stupni s chudými půdami a rašeliništi, s převahou lesů a částečným zemědělským využíváním (louky, pastviny, pěstování brambor, ovsa). Východní část, charakterizovaná lesnatou vegetací s převahou buku v submontánním až montánním vegetačním pásmu, se svažitým terénem a chudými půdami, patří do fytogeografického okresu Krušnohorské podhůří v oblasti Mezofytikum (obvod Českomoravské mezofytikum). Ten charakterizuje plochý a svažitý reliéf v submontánním až montánním vegetačním stupni s chudými půdami, srážkově nadbytkový s převahou lesů a částečným zemědělským využíváním (louky, pastviny, pěstování brambor, ovsa).

V souvislosti s ranným osidlováním byly původní lesy mýceny a zčásti přeměněny na zemědělskou půdu, ve zbytcích lesů potom byla měněna druhová skladba ve prospěch ekonomicky výrazně výhodnějšího smrku. Smrkové monokultury v historické době postihla řada kalamit, z nichž nejvýraznější je imisní kalamita v posledních 40 letech. Ta má za následek následnou změnu dřevinné skladby, tentokrát ve prospěch introdukovaných dřevin, především jehličnanů.

Velmi významnými přírozenými a polopřírozenými biotopy v této oblasti jsou zejména mokřady, rašeliniště a především zbytky původních horských květnatých luk s výskytem řady zvláště chráněných a ohrožených rostlin.

Ochrana zbytků těchto ekosystémů, včetně rekonstrukce dalších vybraných ploch je jedním z cílů projektu, který byl v uplynulých letech zpracován a jehož legislativním cílem bylo právě vyhlášení územního přírodního parku.

3. Jádrové zóny

Zvláštní péče by měla být věnována pěti vybraným plochám, pracovně nazývaným jádrové zóny. Jsou to: Mordová rokle, Špičák, Louky u Telnice, Černá louka, Cínovecký hřeben.

Mordová rokle je erozní údolí potoka Slatina s prameništěm v České republice, tekoucím do Saska. Zalesněné údolí tvoří významný biokoridor v zemědělsky intenzivně obdělávané krajině a je hnízdištěm lesních druhů ptáků. Podrobnější přírodovědecký průzkum, který na lokalitě proběhl v letech 1994-95 ve vybraných oborech, zde potvrdil výskyt 141 druhů cévnatých rostlin, z nichž dva jsou zvláště chráněny podle zákona ČNR č. 114/92 Sb. o státní ochraně přírody a krajiny. Největší význam má lokalita z hlediska ornitologického, a to jako hnízdiště i tahová cesta. Byl zde potvrzen výskyt 47 druhů ptáků, z nichž 14 patří mezi zvláště chráněné druhy (hnízdění bylo prokázáno u tří druhů), dále 9 druhů savců, z toho jeden chráněný, zastoupen je jeden druh obojživelníka a dva druhy plazů, všichni zvláště chráněni. Bezobratlí jsou zastoupeni mimo jiné 85 druhy brouků a 14 druhů mravenců.

Špičák zahrnuje jednak vlastní stejnojmenný vrch nad Krásným Lesem, jednak přilehlé rašelinné i suché květnaté louky údolních niv Rybného, Hra-

ničního a Větrovského potoka. Geologicky nejvýznamnější objekt celé oblasti, vrch Špičák (kóta 725 m), je instruktivní ukázkou vývoje Krušných hor a je tvořen horninami tří geologických období: prvohorní ortorulou, na níž se usazovaly druhohorní pískovce a slepence, které ve třetihorách prorazil výlev olivinického nefelinitu, tvořící vrchol Špičáku. Při průzkumu lokality, který zde proběhl v roce 1993 ve vybraných oborech, bylo zjištěno celkem 263 rostlinných taxonů, z nichž je 10 druhů řazeno mezi rostliny zvláště chráněné podle § 48 zákona ČNR č. 114/92 Sb. o státní ochraně přírody a krajiny. Ve vybraných skupinách bezobratlých byl potvrzen výskyt 13 druhů mravenců, 69 druhů střevlíků a 11 druhů mrchožroutů. Obratlovce charakterizuje především 45 druhů ptáků, z toho 14 zvláště chráněných, jeden druh obojživelníka a dva druhy plazů, vesměs zákonem chráněných. V prostoru se nacházejí zbytky poměrně dobře zachovalých podmačených i suchých luk horského a podhorského charakteru s bohatou florou. Z toho důvodu a s přihlédnutím k jeho ostatním přírodovědeckým hodnotám (vyjimečná geologická stavba Špičáku, faunistický význam) lze toto území po podrobnějším vyhodnocení navrhnout k ochraně v kategorii přírodní rezervace podle § 33 citovaného zákona. Území je však ohroženo plánovanou výstavbou dálnice D 8 Praha – Drážďany, jejíž trasa podle stávající dokumentace probíhá v těsné blízkosti této přírodovědecky významné lokality.

Louky u Telnice jsou posledními zbytky původních krušnohorských horských luk s poměrně bohatou populací silně ohrožené lilie cibulkonosné (*Lilium bulbiferum*). Kromě ní zde bylo zjištěno dalších 23 rostlinných druhů, z nichž dva jsou zvláště chráněny v kategorii rostlin ohrožených. Vzhledem k poměrně malé rozloze (cca 30 ha), není z faunistického hlediska lokalita příliš významná.

Obr. 3 – Nevhodně provedený meliorační zásah – napřímení toku Černého potoka v horní části Černé louky. Snímek M. Habr.

Černá louka je rozsáhlá plocha luk, rašeliňišť, remízků, pramenišť a smilkových trávníků v povodí Černého potoka. Charakter biotopu ideálně splňuje podmínky podporující rozvoj populace tetřívka obecného, který zde má své historické tokaniště. Podrobnější průzkum, který zde ve vybraných oborech proběhl v letech 1994-95, potvrdil výskyt 72 druhů hub, 41 druhů mechorostů (6 druhů játrovek a 35 druhů mechů), z nichž dva jsou uvedeny v Předběžném seznamu ohrožených mechorostů České republiky (Váňa 1993) v kategorii ohrožených a kriticky ohrožených druhů. Cévnaté rostliny jsou zastoupeny 163 taxony, deset z nich je zvlášť chráněno podle zákona o státní ochraně přírody a krajiny. Zajímavé výsledky byly zjištěny průzkumem fauny bezobratlých: bylo nalezeno 145 druhů brouků, 77 druhů pestřenek, z toho tři druhy nové pro faunu Čech, 117 druhů motýlů, z toho jeden druh zvlášť chráněný ve smyslu zákona o státní ochraně přírody a krajiny a 57 druhů pavouků. Obratlovci jsou zastoupeni třemi druhy obojživelníků, šesti druhy plazů, 57 druhy ptáků – z nichž 17 patří mezi druhy zvlášť chráněné (5 druhů ptáků zde hnízdí) a 20 druhů savců s dvěma druhy zvlášť chráněnými. Zjištěné výskyty potvrzují význam lokality především pro ochranu biodiverzity. Proto je žádoucí Černou louku vyhlásit zvlášť chráněným územím v kategorii přírodní rezervace (§ 33 zákona ČNR č. 144/92 Sb.).

Cínovecký hřeben má obdobný charakter. Jeho mozaika luk, rašeliňišť, drobných lesíků, mokřadů a remízků tvoří dobrou potravní základnu a skýtá dostatek úkrytu pro chráněného tetřívka obecného, který zde má svá hnízdiště a tokaniště po obou stranách státní hranice. Přirozený charakter biotopu potvrzuje výskyt řady zvlášť chráněných druhů rostlin. Přestože podrobnější průzkum dosud proveden nebyl, lze již nyní potvrdit z této lokality nález kriticky ohroženého prstnatce plamatého (*Dactylorhiza maculata*) a silně ohrožené rosnatky okrouhlolisté (*Drosera rotundifolia*) v několika desítkách exemplářů.

Obr. 4 – Rašelinná louka s volnými vodními plochami (Cínovecký hřeben). Snímek M. Peřinová.

4. Závěr

Projekt „Východní Krušné hory“ je koncipován jako projekt mezinárodní a byl zpracován v úzké spolupráci s příslušnými odbornými organizacemi a orgány státní správy Svobodného státu Sasko, kde je již v současné době vyhlášena na odpovídajícím území chráněná krajinná oblast Osterzgebirge. Jako společný projekt byl předložen se žádostí o podporu z prostředků PHARE. Realizace společného projektu totiž předpokládá nejen ochranu a konzervaci zbytků přirozených nelesních ekosystémů, ale především aktivní péči o krajinu. Ta by měla spočívat ve snížení plochy orné půdy a v jejím převodu do trvalého drnového fondu, v zajištění jejího optimálního využití, v revitalizaci drobných vodních toků, v obnově a údržbě historických kamenných snosů a doprovodné zeleně cest, mezí, remízků a v dalších činnostech směřujících k zachování biodiverzity východní části Krušných hor a k rehabilitaci typické horské krajiny.

Prostor východních Krušných hor na obou stranách státní hranice by se měl postupně stát ukázkou společných postupů v řízení péče o krajinu. Vyhlášení přírodního parku „Východní Krušné hory“ k tomu orgánům státní správy a samosprávy poskytuje příslušný legislativní rámec. Kvalitu jeho naplňování však budou určovat především vztahy jeho obyvatel k využívání krajinného potenciálu.

Je třeba si uvědomit, že krajina – a zvláště ta krušnohorská – není pouze výrobním prostředkem k produkci dřeva či zemědělských plodin, ale je možné ji zhodnotit i jinými způsoby (např. důrazem na rozvoj přeshraniční letní i zimní turistiky, vybudováním příslušné infrastruktury pro turistický ruch, alternativními způsoby zemědělské výroby).

K tomu, aby se zde tato forma „průmyslu“ mohla rozvíjet, je ale třeba zachovat zdravou krajinu s dostatečnou ekologickou stabilitou, s pestrými ekosystémy, kde budou mít své místo i ostatní živočišné a rostlinné druhy. K tomu by měl mimo jiné přispět projekt přírodního parku Východní Krušné hory, který byl připraven k Evropskému roku ochrany přírody.

Literatura:

- BLAŽKOVÁ, D. (1985): Vznik a vývoj luk na české straně Krušných hor. Severočeskou přírodou, 18, Litoměřice, s. 1-13.
- DEMEK, J. a kol. (1987): Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Academia, Praha, 584 s.
- DOSTÁL, J. (1989): Nová květena ČSSR 1, 2. Academia, Praha, 1548 s.
- HEJNÝ, S. a kol. (1988): Květena ČSR 1. Academia, Praha, 557 s.
- JANČÁREK, P. (1971): Města českého Krušnohoří v předbělohorské době. Příspěvek ke studiu jejich sociální struktury. Severočeské nakladatelství, Ústí nad Labem, 133 s.
- MALKOVSKÝ a kol. (1985): Geologie severočeské hnědouhelné pánve a jejího okolí. Academia, Praha, 424 s.
- MIKYŠKA, R. (1968): Geobotanická mapa ČSSR. České země. Academia, Praha, 204 s.
- MORAVEC, J. a kol. (1983): Rostlinná společenstva ČSR a jejich ohrožení. Severočeskou přírodou, příloha 1983/1, Litoměřice, 206 s.
- MORAVEC, J. a kol. (1994): Fytocenologie. Academia, Praha, 402 s.
- NOVÁK, P. a kol. (1989-1993): Syntetická půdní mapa ČR 1:200 000. MŽP ČR a MZe ČR, Kartografie, Praha.
- NOŽIČKA, J. (1957): Historický přehled vývoje lesů v oblasti Krušných hor. Zpráva Výzkumného ústavu lesního hospodářství a myslivosti, 3, č. 1, Zbraslav-Strnady, s. 1-7.
- PROCHÁZKA, F., ČEŘOVSKÝ, J., HOLUB, J. (1983): Chráněné a ohrožené druhy květeny ČSR. ÚDPM JF, Praha, 103 s.
- QUITT, E. (1971): Klimatické oblasti Československa. GgÚ ČSAV, Brno, 73 s.

- SCHLEGER, E. (1975): Historický vývoj pohraničních lesů od Klášterce nad Ohří po Děčín. Stipa, 2, Ústí nad Labem, s. 5-38.
- VANA, J. (1993): Předběžný seznam ohrožených mechorostů České republiky. Preslia, 65, č. 3, Česká botanická společnost při AV, Praha, s. 193-199.
- Vyhláška MŽP ČR č. 395/92 Sb. Sbírka zákonů, částka 80 z 13.8.92, FMV, Praha, s. 2212-2246.
- Zákon ČNR č. 114/92 Sb. Sbírka zákonů, částka 28 z 25.3.1992, FMV, Praha, s. 666-692.
- Závěrečná zpráva přírodovědného průzkumu oblasti Špičák, okres Ústí nad Labem. Český svaz ochránců přírody, ZO 41/8, Ústí nad Labem, 1993, ms., 55 s.
- Zpráva o přírodovědném průzkumu lokalit Černá louka a Horské louky u Telnice v Krušných horách. Český svaz ochránců přírody, ZO 41/8, Ústí nad Labem, 1995, ms., 162 s.
- Zpráva o přírodovědném průzkumu lokality Mordová rokle u Krásného Lesa. Český svaz ochránců přírody, ZO 41/8, Ústí nad Labem, 1995, ms., 58 s.

Summary

THE EASTERN ORE MOUNTAINS NATURE RESERVE

The structure of forests in the Ore Mountains has been much changed by human activities in the past. Especially the increased airborne pollution over the past 40 years has much influenced forests in the top part of the mountains.

On the other hand, extra-forest ecosystems have been affected to a lesser extent. This is the case of mountain meadows, peatbogs and mountain peatbogs. These occur mostly in the eastern part of the Ore Mountains – the main reason why the Eastern Ore Mountains Nature Reserve has been proclaimed.

The Nature Reserve extends along the Czech/German state boundary in the altitude 700 m above sea level and more. The mountains consist mostly of Proterozoic and Palaeozoic slates and granitoids. They have been exposed to intensive denudation. Short summer and long winter are typical for the local climate.

As regards phytogeography, this area belongs to two phytogeographical regions: Oreophyticum (western part) and Mesophyticum (eastern part). Flat or gently sloping landscape with forests, peatbogs and poor soils is typical for the western part. Beech forests on steep slopes prevail in the east.

Five core areas with best preserved habitats have been selected. The most valuable nature phenomena (plant and animal species) concentrate there.

The international project that has been carried out for areas on both sides of the border chiefly aims to protect the biodiversity and to revitalize the landscape. The latter means to reduce the share of cultivated land, to increase the extent of meadows and pastures, to revitalize small water courses and extra-forest greenery and to reconstruct historic stone features.

Proclamation of the Eastern Ore Mountains Nature Reserve created the legal framework necessary for desired changes. Whether the initial ideas will be fulfilled or not is now in the hands of state and local authorities.

Fig. 1 – Eastern Ore Mountains Nature Reserve. 1 – Mordová Gorge, 2 – Špičák, 3 – Černá louka, 4 – Mountain meadows near Telnice, 5 – Cínovec Range; a – state boundary, b – trunk road, c – area of interest, d – core areas, e – important mountains and hills, f – settlements. Map drawn by O. Calta, Agency for Nature and Landscape Conservation, Ústí nad Labem.

Fig. 2 – Trees often line the man-made stone walls and form typical landmarks in the mostly agricultural landscape of eastern Ore Mountains. Photo by M. Nepivodová.

Fig. 3 – Unsuitable kind of land reclamation – straightening the Černý potok creek at Černá louka. Photo by M. Habr.

Fig. 4 – Peatbog meadow with little ponds (Cínovecký hřeben). Photo by M. Peřinová.

(Pracoviště autorky: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, středisko Ústí nad Labem, Stříbrnické nivy 4, 400 11 Ústí nad Labem.)

Do redakce došlo 15. 1. 1996

Lektorovali Václav Král, Václav Poštolka a Vít Vilímek